

Ballarins del carnaval de Barranquilla.

passats africans, no hi havia espai per als joves i les dones.

El Torito

Ara fa 131 anys que Elies Fontalvo, primer personatge d'una llarga nissaga de festers caribenys, instaurà una nova modalitat de dansa del congo. La família Fontalvo es cuida des de llavors de la nova dansa creada per a permetre la participació dels joves i que eliminava la rudesia dels combats de sang: la dansa del Torito Ribeño. És aquesta una dansa que en comptes de les batalles cos a cos, substitueix el combat per una batalla de flors.

Qui avui té la responsabilitat de la dansa del Torito és el senyor Alfonso Fontalvo, qui presideix una associació de festers del carnaval de Barranquilla que integra més de 250 persones.

El mes de maig de 2009 el senyor Alfonso va viatjar a Barcelona per mostrar la dansa del Torito, convidat per la Residència d'Investigadors i el Museu Etnològic de Barcelona, sota els auspicis de l'alcaldia de Barranquilla. Una mostra de fotografies es presentà a la sala d'exposicions de la Residència i al Museu. Properament hi ha prevista la seva presentació a Berga, ciutat natal de Ramon Vinyes, el "sabio catalán" que García Márquez va immortalitzar a *Cien años de soledad*, un català molt vinculat a Barranquilla, al Carib colombià i a tota la regió del riu Magdalena.

Els miracles del Miracle. Els exvots pintats del Santuari del Miracle (Solsona, Museu Diocesà Comarcal, 15 de maig-31 de desembre de 2009)

Adrià Pujol i Cruells (antropòleg i comissari)

Una feina a mig fer

A casa nostra, menys en el cas d'algunes excepcions, l'estudiós que s'endinssi en el món dels exvots toparà amb un desert relatiu. Deixant de banda els estudis del món antic –basats en la hipòtesi, més que en la certesa–, hom resta orfe d'informacions acurades. Ve-t'ho aquí, un cop tractem l'exvot en la baixa edat mitjana, en la modernitat, àdhuc durant la contemporaneïtat, els papers científics respecte a això no són gaire abundants. Enrere queden els treballs d'historiadors i folkloristes, d'entre els quals sobresurt la inescamotejable aportació de la historiadora de l'art Fina Parés (1987), i la bastant més antiga de Joan Amades (1952), a més de les indicacions d'antropòlegs, sobretot durant els anys 80. Sigui com sigui són aproximacions valuoses, que enguany compleixen 30 anys –mig segle llarg en el cas del conegut folklorista–, i que no han tingut continuïtat.

L'estudi del fenomen votiu no ha merescut l'atenció, la paciència que, segons la nostra opinió, demanava. Dit això, trobem diverses referències en la literatura dels goigs, en el romancer, en la novel·lística, en les cròniques de viatges i en els inventaris. Quan el 1599 el suís Thomas Platter visita el monestir de Montserrat, anota en el seu quadern de viatge una llista d'exvots que veu col·locats als peus de la Verge. Entre

aquests exvots hi ha moltes cordes, cadenes, boles de ferro i manilles, al costat de maquetes de vaixells, i d'hommes i dones esculpits, en miniatura, sobre fusta o en figures de cera. Platter, meravellat, afegeix: *et pourtant, le miracle: toutes ces personnes, grâce à l'invocation à la Sainte Vierge Marie de Montserrat, ont été guéries, délivrées, et elles ont récupéré la santé* (LE ROY LADURIE, E., 2000: 24). En un inventari rossellonès del 1601, per posar un altre exemple, trobem una llista d'exvots que pertanyia a la capella de Nostra Senyora de Pena: *13 corets (cors petits) de plata que són presentalles de N. S. de Pena. Vuit ulls de plata, tres homenets y dues cuyxes* (DDAA, 1976: 30). D'altres aportacions, en aquest cas literàries, les trobaríem en Víctor Català (1984), en Joaquim Ruyra (1904) i en Santiago Rusiñol (1912).

Aquestes ofrenes, de les quals encara n'hi ha abundoses mostres a moltes ermites, santuaris i esglésies de les nostres terres, són molt variades. Al costat dels ciris i de les llànties sovintejaven i sovintegen tots els objectes imaginables. Petites estatuetses de cera, cabelleres, objectes personals lligats amb la gràcia rebuda (bastons de caminar, croses, aparells ortopèdics, robes d'infants, gorres militars i fins i tot de mosso d'esquadra, roba de casament,

etc.). Antigament també es parla d'objectes obrats en fusta o ceràmica, en metall, i fins i tot fets amb pell, als quals cal sumar ossos de balena i cocodrils dissecats. Al mateix temps, molts particulars compraven reproduccions o es feien obrar òrgans i membres de què es dolien.

Ultra tot plegat, mereixen una menció especial els petits retaulons toscament dibuixats: els exvots pintats. No en va se'n diuen *pintures de pagès* en terres germàniques. Solen narrar un fet extraordinari: la tornada venturosa d'una guerra, el guariment d'una malaltia, un part difícil però reeixit, la sortida d'un tràngol laboral. La pintura conté una vinyeta, una petita explicació llegendària. Alguns fidels s'adreçaven a artistes i pintors locals per fer-los l'encàrrec. Només així s'explica que trobem un determinat estil de pintar en una comarca o zona delimitades.

La pràctica votiva, molt estesa en els pobles del nostre país, és una de tantes branques de l'anomenada cultura popular. Avui dia algunes fotografies, retrats de grups, dibuixos i postals amb una explicació al·lusiva han mig substituït els exvots de factura clàssica. Tanmateix, hom calcula que als santuaris catalans encara hi ha prop de dos mil exvots pintats, qui sap si els més preuats d'entre totes les variants, alguns dels quals són de finals del segle XVI. Es tracta, en qualsevol cas, d'objectes que demanen una catalogació seriada i seriosa, i un estudi aprofundit, car la depredació o la destrucció n'han delmat el nombre. Un nombre, ara bé, que fins no fa gaire rondava els cinc mil exemplars.

Noves mirades, vells fenòmens

Així arribem al moll de l'os i motiu de l'exposició "Els miracles del Miracle", promoguda i allotjada pel Museu Diocesà i Comarcal de Solsona sota la batuta del seu director, en Jaume Bernades, i desenvolupada per l'Observa-

L'exvot pintat més antic que es conserva al santuari del Miracle. Fou ofert per Joana Espuga, l'any 1595, després d'un infantament tortuós. (Foto: MAGMA)

tori de la Vida Quotidiana. Plegats hem volgut omplir el buit del qual parlàvem. A desgrat de la limitació que suposen una exposició i un catàleg –que es publicarà a finals d'any–, reprenem la tasca d'altres investigadors, i us oferim una mena de discurs renovat al voltant del fenomen votiu. És en aquest marc en el qual es vol donar difusió a la importantíssima col·lecció d'exvots que conserva el santuari. Es tracta de prop de tres-cents objectes, cosa que fa del conjunt la mostra d'exvots pintats més important de Catalunya. El ventall cronològic dels retaulons també ho confirma. Mostrar únic d'aquest art al nostre país, la temàtica dels exvots del Miracle és tan extensa com representativa. Amb poques paraules, encarem un resum de la pretesa religiositat popular catalana dels darrers quatre-cents anys.

Hi ha exvots que donen gràcies pel fet d'haver tingut una criatura sana; d'altres agraeixen haver-se salvat d'un afusellament; trobem les típiques invocacions després d'haver superat accidents de feina, fenòmens naturals tumultuosos, malures de tota mena i, el que és molt interessant, podem fer un repàs d'indumentàries, mobiliaris, pràctiques,

atuals, eines del camp, arquitectura civil i mitjans de transport.

Certament, els exvots pintats del Miracle funcionen a manera d'una finestra al passat. Tant és així que crèiem adient oferir-vos-en un tast. Perquè els temps que corren demanen casar present i passat, i per això a l'exposició hem proposat un tractament que fes possible la comparació entre èpoques i temàtiques. Al capdavant, en comptes d'exposar una tirallonga d'objectes, perquè sí, s'ha optat per un abordatge estructural, que incidís en un ventall d'aspectes a primer cop d'ull difuminats. Els éssers celestials, les trifulgues en societats que ja no són la nostra, les tècniques pictòriques o el significat ocult d'alguns retaulons, el conjunt és desconstruït en els seus elements primordials. Així, distribuïts per àmbits, i acompanyats d'una guia de lectura, els exvots il·luminen els topants de la vida quotidiana dels nostres avantpassats, i ens fan reflexionar sobre el nostre avui.

Per tant, a l'exposició hem fet una mostra amena, rigorosa i senzilla alhora, i pretenent fugir de l'àmbit estricte de la religió, per entrar en el món de la religiositat. Hem de pensar que els exvots

pintats, en darrer terme, són veritables elements de comunicació. Ens expliquen fets i gent, de manera gràfica, entenedora i planera. Tot plegat s'ha fet seguint els consells i els encerts de diversos experts, entre els quals figura la doctora Teresa Vinyoles –historiadora i professora de la Universitat de Barcelona–, que s'ha destacat pels seus estudis sobre la vida quotidiana durant l'edat mitjana, i que ens forní l'estructura distributiva de l'exposició, i Lluís Duch –monjo de Montserrat i antropòleg–, que ha aportat els seus coneixements sobre teologia i laïcització, indispensables per a incrustar el fenomen en la història de la humanitat. Segons ells només cal que mirem una mica més enllà de les escenes representades als exvots. Petites mostres d'un temps i d'unes maneres de fer traspassades ens duren des del passat no tan remot al present més immediat. D'altra banda, al catàleg s'opta per una anàlisi antropològica i historiogràfica del contingut dels exvots, a partir de textos científics. En tant que són espurnes de la religiositat popular, se'ls concep com una eina, la funció de la qual és connectar el més enllà, les potències superiors, amb l'aquí i el terrenal. Vist així, un retauló ens explica molt més del que pictòricament representa. Sense obviar-ne, però, el valor artístic, es vol fer entrar l'exvot en el camp de les tecnologies humanes, dels mecanismes simbòlics que han permès la supervivència del grup –sobretot psicològica– enfront de l'inconegut. Sense expiació no hi ha possibilitat de passar pàgina. Sense recordatori, per dir-ho diferent, no hi ha futur, ni present.

Per acabar, volem dir-vos que la col·lecció d'exvots pintats del Miracle, la que es conserva al santuari, comprèn 278 retaulons. Tanmateix, d'altres exvots, que en el seu dia foren oferts a la Verge del Miracle, ara com ara estan dipositats en diversos museus. Al Museu

Exvot de principis del segle XVIII, escenificant una trifulga entre homes armats. Es conserva al Museu Comarcal de Manresa. (Foto: MAGMA)

Etnològic de Barcelona n'hem trobat tres, al Museu Comarcal de Manresa hi romanen sis exemplars, i el Museu Frederic Marès, de Barcelona, allotja vuit retaulons més. D'altra banda, fruit de la nostra recerca arxivística, hem localitzat deu fotografies en blanc i negre, de les quals tres són del Fons Pau Casals, a l'Arxiu Nacional de Catalunya, i set són postals antigues que conserva el Santuari del Miracle. Aquests exemplars corresponen a exvots del Miracle enguany desapareguts. Finalment, gràcies al fons personal de la doctora Fina Parés, hem descobert nou exvots que, a principis dels anys 80 del segle XX, eren penjats al Santuari, però dels quals avui no se sap el destí.

Bibliografia

- AMADES, J. *Els exvots*. Barcelona: Orbis, 1952.
- CATALÀ, V. *Solitud*. Barcelona: Edicions 62, 1984.
- DDAA. *Ex-voto du Roussillon*. Exposition Villefranche de Conflent. Conflent: Paques-Tous-saint, 1976.
- DOMENECH, J., PARES, F. *La malaltia en els exvots pintats*. AEC, I Jornades d'Antropologia de la Medicina, núm. 2-2, pàg. 255-267, 1982.
- LE ROY LADURIE, E. *Le voyage de Thomas Platter 1595-1599*. París: Fayard, 2000.
- MONTORO CABRERA, M. *El grabado como plasmación de la religiosidad popular*, a BUXÓ, M. J., RODRÍGUEZ, S., ÁLVAREZ, L.C. (coord.) *La religiosidad popular*. Vol. 2. Dialnet, pàg. 190-204, 1989.
- PRAT, J. *El ex-voto. Un modelo de religiosidad popular en una comarca de Cataluña*. Barcelona: Ethnica, 4, pàg. 135-168, 1972.
- PUMAROLA, J. *Ex-votos gerundenses*. *Revista de Gerona*, núm. 25, pàg. 19-22, 1963.
- RUSSINYOL, S. *El pintor de miracles*. Barcelona: Antoni López, 1912.
- RUYRA, J. *El rem de trenta-quatre*. Barcelona: Edicions 62, 1981.
- VERT, J.M. *La indústria de la cera, els exvots i les devocions populars*. Vol. XLVI. Girona: Museu del Montgrí i del Baix Ter, Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, 2005.